

Sociální podmínky otcovství v České republice

Zpráva Pracovní skupiny muži a rovnost žen a mužů

Autorky a autoři: Martin Fafejta, Martin Jára, Hana Maříková, Lukáš Müller, Kristýna Pešáková, Iva Šmídová, Ivan Vodochodský, Lucia Zachariášová

Editor a editorky: Martin Jára, Lucia Zachariášová, Miroslava Čechová

Oponentky: Radka Dudová, Anna Kárníková

Zpráva byla schválena hlasováním per rollam *Pracovní skupinou muži a rovnost žen a mužů* dne 18. dubna 2014.

Obsah

1	Úvod	3
1.1	Pracovní skupina muži a rovnost žen a mužů.....	3
1.2	Východiska.....	4
1.2.1	Mezinárodní kontext	4
1.2.2	Český kontext	5
2	Generační pohled	7
2.1	Generace otců žijící v dnešní společnosti.....	7
2.2	Generace v rámci jedné rodiny	8
2.3	Specifika dnešní generace otců.....	9
3	Současný stav otcovství v ČR.....	10
3.1	Tradiční, moderní a individuální otcovství	10
3.2	Sociální stát a péče o malé děti v podání otců	10
3.3	Otcové po rozvodu	11
4	Výzkumy, kampaně, projekty	13
4.1	Základní zjištění o otcích nejen v ČR.....	13
4.2	Přehled vybraných výzkumů o otcovství v České republice	14
4.3	Státní iniciativy na podporu aktivního otcovství	16
4.4	Projekty nevládních neziskových organizací	17
5	Kontext rovných příležitostí	19
6	Závěr a doporučení.....	21
6.1	Obecná doporučení	21
6.2	Doporučení pro Ministerstvo práce a sociálních věcí	22
6.3	Doporučení pro Ministerstvo financí	22
6.4	Doporučení pro Ministerstvo spravedlnosti.....	22

1 Úvod

Zpráva o sociálních podmínkách otcovství v České republice (dále jako „Zpráva“) je výstupem Pracovní skupiny muži a rovnost žen a mužů (blíže k této Pracovní skupině viz níže). Podává základní přehled o hlavních problémech mužů-otců u nás v rámci institucionálního a společenského nastavení otcovství. Pojednává tedy o **sociálních podmínkách otcovství**. Text vychází z odborných pozic, nemá však ambice akademické studie. Jeho hlavním účelem je poskytnout aktérům a aktérkám ve veřejné správě orientaci v tématu a nabídnout jim i praktická doporučení.

Zpráva se věnuje těmto oblastem:

- a) přináší přehled mezinárodních zdrojů pro státní politiky týkající se otcovství a genderových rolí obecně;
- b) shrnuje statistické údaje o otcích v ČR a jejich podílu na péči o děti;
- c) analyzuje postoje a chování různých generací otců ve společnosti a mezigenerační vztahy mezi muži v rodině;
- d) věnuje se současnému stavu otcovství v ČR a vlivu státních sociálních politik na pečovatelskou roli otců;
- e) popisuje výzkumy zaměřené na otce uskutečněné v ČR a jejich výstupy, dále pak kampaně a činnost nevládních neziskových organizací zaměřené na podporu aktivního otcovství;
- f) zasazuje téma otcovství do kontextu agendy rovných příležitostí žen a mužů;
- g) navrhuje doporučení pro nastavení a uplatňování politik ve vztahu k otcovství v ČR.

Zpráva je prvním textem svého druhu, který Pracovní skupina muži a rovnost žen a mužů (dále jen „Pracovní skupina“) vytvořila. Plní tak svůj dvouletý plán práce schválený Radou vlády ČR pro rovné příležitosti žen a mužů (dále jako „Rada“) v roce 2012. Pracovní skupina na tuto zprávu dále naváže přípravou zpráv o dalších tématech, týkajících se mužů, která na rozdíl od otcovství nejsou tak dobře prozkoumána, ale mají také vysokou prioritu (tj. muži a násilí, muži a chlapci v systému vzdělávání či zdraví mužů).

1.1 Pracovní skupina

Pracovní skupina, jež připravila tuto zprávu, byla zřízena z rozhodnutí předsedy Rady na základě usnesení Rady ze dne 29. května 2012 a v obecném smyslu je poradním a pracovním orgánem Rady (viz článek 7 statutu Rady¹). Posláním Pracovní skupiny je podpořit zapojování mužů do agendy genderové rovnosti, což předpokládá jednak identifikovat roli mužů v každém genderovém tématu a jednak otevírat i specifická mužská témata – jako například otcovství.

Pracovní skupina vychází z toho, že **gender je pojem vztahový** a cokoli se týká žen, týká se i mužů a naopak. Pojem gender navíc reflektuje i vnitřní „rozdílnost“ v rámci skupiny mužů a žen. Pracovní skupina si je vědoma, že nadále přetrvává stav, kdy znevýhodnění žen ve společnosti je značně vyšší než znevýhodnění mužů. Zároveň ale vnímá potřebu otevřít prostor pro témata dopadající na muže a umožnit nad nimi korektní a efektivní diskusi. Výstupy Pracovní skupiny proto usilují o to ukázat téma rovných příležitostí žen a mužů jako agendu dotýkající se celé společnosti (nejenom žen) a agendu, která muže zajímá, zabývají se jí a chtějí ji aktivně řešit.

Ukazuje se, že stávající situace stereotypního rozdělení rolí ve společnosti způsobuje pnutí na obou stranách. Ženy jsou vůči mužům stále v nevýhodnějším postavení na trhu práce, muži jsou zase mnohdy omezováni v možnostech zapojit se aktivněji do rodinného života.

Pracovní skupina vychází z předpokladu, že ideálním stavem by měla být situace, kdy je každému jednotlivci umožněna co největší možnost rozhodnout se, jaké aktivity jsou pro něj s ohledem na nejbližší okolí a aktuální situaci prioritní. K tomu také směřují doporučení vzešlá z této zprávy.

¹ Status Rady je možné najít zde: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13197/B_-_Statut_RVRPZM.pdf

Zpráva vznikla jako odpověď na tendence, které lze v české společnosti vyzorovat:

a) **Otcovství je** (tak jako mateřství) **stále spojeno s mnohými předsudky**. Mohou je mít politici a političky, zaměstnavatelé a zaměstnavatelky, pracovníce a pracovníci v sociální práci s dětmi,² ale i otcové a matky sami. Zejména stále žije představa, že matka je vždy tím lepším a kompetentnějším rodičem. Z toho plynou různé formy znevýhodňování na základě pohlaví v kontextu práce, rozvodů nebo uspořádání rodinného života.

b) **Rodiče jsou vystaveni velkým ekonomickým tlakům**. V době velké konkurence na trhu práce jsou nuceni přizpůsobovat se nárokům zaměstnavatelů, často na úkor péče o děti. Strategie a opatření ke sladování rodiny a práce se často stereotypně vztahují na ženy, jako by je muži nepotřebovali.

c) **Podpora otcovství je ve srovnání s jinými evropskými zeměmi velmi nízká**. Chybí praktické a motivační nástroje k tomu, aby se muži více podíleli na péči o malé děti, a to nejen v rámci období pobírání rodičovského příspěvku. Státní rodinná politika i politiky firemní specificky na otce stále příliš nepamatují. Pozitivní vývoj lze naopak postupně sledovat v médiích, která téma otcovství přestala pojednávat pouze jako boj za práva otců a začala referovat také o příkladech dobré praxe z rodinného života.

1.2 Východiska

1.2.1 Mezinárodní kontext

Zapojení mužů do agendy rovných příležitostí žen a mužů je intenzivně řešeno v mezinárodním kontextu a stává se i pro Českou republiku velmi aktuální, i když dosud opomíjenou potřebou.

V roce 2004 přijala Komise OSN pro postavení žen závěry s názvem *Role mužů a chlapců v dosahování genderové rovnosti*³. Zde mimo jiné vyzývá muže a chlapce k pokračování v pozitivních iniciativách, které mohou eliminovat genderové stereotypy a podporovat genderovou rovnost⁴, včetně boje proti násilí na ženách. Zmíněné závěry mimo jiné odkazují také na Pekingskou akční platformu⁵ a na výsledný dokument přijatý na 23. zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN s názvem *Genderová rovnost, rozvoj a mír ve dvacátém prvním století*, který zdůrazňuje, že muži musí převzít společnou odpovědnost s ženami za prosazování genderové rovnosti.

V březnu 2010 vydala Evropská komise analýzu s názvem *Muži a genderová rovnost, boj proti genderové segregaci rodinných rolí a povolání v sociální péči*⁶. Analýza se zabývá nerovným genderovým rozdělováním domácích prací, rozebírá institucionální a kulturní bariéry pro vyrovnání genderových rolí v domácích pracích, zdůrazňuje význam politik sladování pracovního, soukromého a rodinného života pro tuto otázku a zabývá se také postavením mužů zaměstnaných v sociálních službách, kde jsou zpravidla zastoupeny většinově ženy.

V prosinci 2012 byla Evropskou komisí vydána studie *Role mužů v rámci genderové rovnosti – evropské strategie a přehled*⁷. Studie shrnuje dostupné informace o roli a pozici mužů v tématu genderové rovnosti, dále upozorňuje na náklady spojené s fungováním společnosti v rámci tradičních genderových rolí a na výhody genderově vyrovnané společnosti. Studie rovněž nabízí konkrétní doporučení.

² Pracovníky a pracovníci v sociální práci s dětmi jsou míněni: sociální kurátoři a kurátorky pro děti a mládež, terénní pracovníci a pracovníce, Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jako OSPOD).

³ Dostupné z: <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw48/ac-men-auv.pdf>

⁴ Dle publikace autorů Claire M. Renzetti a Daniela J. Currana *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003 je gender chápán jako společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dělené na mužské a ženské: genderové stereotypy znamenají, podle stejné publikace, zjednodušující a paušalizující obecné popisy maskulinity a feminity. Dle uvedených definic s těmito pojmy pracujeme také v této Zprávě.

⁵ Více informací o Pekingské akční platformě je možné získat zde: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform>

⁶ Dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=5532&langId=en>

⁷ Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/130424_final_report_role_of_men_en.pdf

Tématem vztahu mužů k otázce genderové rovnosti se zabývá také dokument Evropské komise *Strategie pro rovnost žen a mužů 2010–2015*⁸. V tomto významném strategickém dokumentu EU, který jmenuje klíčové oblasti problematiky rovnosti žen a mužů, na které se chce EU v daném období zaměřit, je mimo jiné uvedeno: „*Striktní genderové role mohou omezovat možnost volby jednotlivců a brzdit potenciál žen i mužů. Proto představuje podpora nediskriminujících genderových rolí v oblastech života, jako je vzdělání, výběr profese, zaměstnání a sport, zásadní příspěvek k rovnosti žen a mužů. Pro dosažení rovnosti žen a mužů je třeba získat aktivní přispění, podporu a účast mužů. Příslušná opatření by se rovněž měla zabývat genderovou nerovnováhou v určitých oblastech, která postihuje chlapce/muže, kam patří míra gramotnosti, předčasné ukončování školní docházky a ochrana zdraví při práci.*“

Dalším významným dokumentem v EU je *Evropský pakt pro rovnost žen a mužů (2011–2020)*⁹, který byl přijat jako Závěry Rady EU ze dne 7. března 2011. V tomto paktu se mimo jiné hovoří o potřebě zdůraznění úlohy a odpovědnosti mužů a chlapců v procesu odstraňování násilí na ženách. Rada zde však zejména deklaruje nutnost zohledňování zásadní úlohy mužů a chlapců při prosazování rovnosti žen a mužů.

1.2.2 Český kontext

Otázka postavení mužů v rámci agendy rovnosti žen a mužů je v České republice poměrně nová a prozatím málo prozkoumaná. Podobně jako v řadě dalších zemí i v ČR porevoluční transformace zasáhla široké spektrum oblastí, nejen ekonomickou, a tyto změny se promítají i do mezilidských vztahů. Starší i relativně nedávný historický vývoj, včetně ženské emancipace, do roku 1989 státem řízené, dal ženám místo na trhu práce a to v mezinárodním srovnání v nebývalé míře a také relativně vysokou míru (ekonomické) nezávislosti. Prognózy, že s otevřením se světu a transformací ekonomiky přijmeme i model genderových vztahů založený více na oddělení sfér soukromé a veřejné, kdy se ženy stáhnou z trhu práce, se nenaplnily. Přitom ale rovné příležitosti žen a mužů bývají považovány za téma s menší prioritou; někdy jsou dokonce iniciativy za genderovou rovnost, předkládané ženskými a feministickými občanskými institucemi, odmítány jako příliš ideologicky motivované.

Pokud jde specificky o otcovství, hlavním tématem je rozdílný přístup žen a mužů k péči o děti. O podmínkách a stavu otcovství v ČR vypovídají některé statistické údaje i zjištění plynoucí z výzkumů a studií.

Jednou z důležitých statistik vypovídajících o nižší míře mužů pečovatelů nežli žen pečovatelek je míra pobírání rodičovského příspěvku muži: podíl mužů nepřesahuje 2 %.

Převaha žen nad muži v pečovatelské roli se promítá také do řešení péče po rozvodu: dítě je z valné většiny svěřováno do péče matky, nikoliv otce. V roce 2000 tak bylo svěřeno 23 233 dětí do péče matky, 1 396 do péče otce a 233 dětí do střídavé péče. V roce 2010 pak byly počty jen mírně odlišné, tj. 20 059 dětí bylo svěřeno do péče matky, 1 507 dětí do péče otce a 867 dětí do střídavé péče¹⁰. Počty dětí, které jsou svěřeny do výlučné péče otce nebo do střídavé péče, sice během deseti let mírně narostly, přesto je naprostá většina dětí po rozvodu stále svěřována do péče matky.

Jinou zajímavou statistikou je zaměstnanost v úplných rodinách podle věku nejmladšího dítěte¹¹ (jedná se o průměr let 2006–2010), jíž se zabýval Český statistický úřad (dále jako „ČSÚ“). Z této statistiky vyplývá, že ve věku od 0 do 2 let nejmladšího dítěte v rodině převažuje model, kdy je otec v práci a matka v domácnosti, ve věku 3 až 5 let nejmladšího dítěte v rodině v přibližně 55 % případů

⁸ Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:CS:HTML>

⁹ Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:CS:PDF>

¹⁰ Srov. Statistické ročenky soudních agend, Část druhá. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

¹¹ Zdroj: ČSÚ. *Možnosti sledování pracovního a rodinného života v České republice*. Prezentace z tiskové konference Praha: ČSÚ, 2. 6. 2011, snímek 7. Dostupné z:

[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_ceske_republice/\\$File/tk_cs_110602.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/sladovani_pracovniho_a_rodinneho_zivota_v_ceske_republice/$File/tk_cs_110602.pdf)

pracují oba rodiče, pouze otec pracuje přibližně ve 40 % případů. U nejmladšího dítěte v rodině ve věku 6 až 14 let jsou ve většině případů zaměstnaní oba rodiče (83,1 %). Z toho je jasné vidět, že otcové se na bezprostřední péči o své nejmenší děti podílejí v mnohem menší míře než matky a zůstávají tak v pozici živitele rodiny.

Co se týče zkoumání samotného otcovství, v České republice vzniklo několik odborných studií a výzkumů zabývajících se z různých pohledů tímto tématem. Většina z nich však téma otcovství pojímá pouze okrajově, nebo se zabývá jen jedním z jeho aspektů. Závěry jednotlivých výzkumů jsou dále podrobněji popsány v kap. 4 této zprávy. V roce 2010 byl realizován dosud nejobsáhlejší výzkum zabývající se otcovstvím nazvaný *Podoby otcovství v ČR – sociologický výzkum*¹². Podnětem pro jeho vznik byl nedostatek informací o mužích - otcích. Výzkum měl tři části: *Otcovství jako životní projekt*, *Potřeby muže ve sladování pracovního a rodinného života* a *Postoje zaměstnavatelů vůči specifické podpoře otců*. Výzkum potvrdil, že otcové jsou hlavní živitelé rodin – příjem drtivé většiny z nich je vyšší než příjem jejich partnerky (matky dítěte). Na péči o děti se dle výsledků výzkumu podílí až třetina z nich. Výzkum dále prokázal, že ochotu mužů podílet se na každodenní péči o děti signalizuje jejich účast u porodu a také, že existuje souvislost mezi vzděláním partnerů a zapojením mužů do péče: s vyšším vzděláním žen se zapojení otců zvyšuje. Jiným důležitým zjištěním byl fakt, že zhruba polovina otců je nespokojená s podmínkami, jaké jim pro každodenní péči o děti vytvářejí jejich zaměstnavatelé. Hlavně však výzkum ukázal, že muži žijící v České republice se dnes nacházejí ve fázi přechodu od tradičního k modernímu otcovství: jsou otevření (více než jejich otcové) myšlence, že jejich partnerka má právo na profesní seberealizaci a že oni sami se mají více podílet na péči o děti (více viz kapitulu 4.2 této zprávy).

Zmíněný výzkum byl součástí kampaně „Táto, jak na to?“ realizované MPSV ČR. Stát však vyjma této kampaně a návrhů obsažených v tzv. prorodinném balíčku v roce 2008 (včetně návrhu týdenní dávky otcovského) doposud mnoho kroků vedoucích k většímu rozvoji aktivního otcovství neučinil. Nedostatky státní rodinné politiky v podpoře otcovství v ojedinělých případech kompenzují politiky některých firem, které svým zaměstnancům nabízí například týdenní volno v souvislosti s narozením potomka. Tento benefit však bývá nabízen především velkými firmami. Některé firmy také nepřímo podporují aktivní otcovství tím, že zavádějí opatření zvyšující genderovou rovnost (například na základě genderových auditů) a opatření přátelská vůči rodině. Na otcovství v České republice mají samozřejmě vliv i faktory jako aktuální situace na trhu práce či podmínky bydlení.

¹² Výzkum byl proveden společností MEDIARESEARCH pro Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a byl spolufinancován z prostředků Evropského sociálního fondu, Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a ze státního rozpočtu v rámci projektu „Táto, jak na to?“. Prezentace výsledků výzkumu je dostupná z: <http://www.mediaresearch.cz/aktualita/prezentace-podoby-otcovstvi-v-cr-sociologicky-pruzkum>

2 Generační pohled

2.1 Generace otců žijící v dnešní společnosti

Generační perspektiva je jednou ze základních možností, jak lze problém sociálních podmínek otcovství uchopit. Různé generace mužů žijící v současné české společnosti procházely a procházejí zkušenostmi otcovství v rozdílných společenských podmínkách, což zásadním způsobem ovlivňuje to, jak si jejich příslušníci otcovství představují, jak vnímají svou identitu otce, a také, jak v rolích otců jednají. Tyto generační zkušenosti mají vliv rovněž na vztahy mezi muži navzájem. Generace jsou v sociologickém slova smyslu věkové kohorty, které jsou formovány určitými historickými událostmi a zkušenostmi, kterými jejich příslušníci prožili v obdobných fázích životní dráhy. To utváří sdílený pocit sounáležitosti uvnitř generací a současně pocit odlišnosti ve vztahu k příslušníkům generací ostatních. Pro generace otců jsou tudíž důležité ty okolnosti, za nichž se utvářelo jejich otcovství.

Jaké různé generace otců lze z tohoto hlediska identifikovat v současné české společnosti:

Generace „zakladatelů socialistických rodin“ – v současnosti nejstarší žijící generace – muži narození většinou ve 30. letech, kteří rodiny zakládali v 50. a na začátku 60. let 20. stol., tedy v období nastupujícího socialismu a s tím spojených hlubokých společenských změn dotýkajících se rodiny mnoha způsoby.

Generace „normalizace“ - generace prarodičů dnešních dětí – muži narození většinou ve 40. nebo v 50. letech, kteří rodiny zakládali v 70. a 80. letech 20. stol, čili v období pozdního - „normalizačního“ - socialismu.

Generace „polistopadové změny“ – muži narození většinou v 70. nebo na začátku 80. let – generace dnešních otců malých dětí, kteří rodiny začali zakládat kolem roku 2000, a jsou tudíž rodiči dnešních malých dětí nebo mladších teenagerů.

Tyto tři generace mužů se někdy potkávají v rámci jedné rodiny, v rolích dědečků, synů a vnuků, ale není tomu tak vždy, a to hlavně z důvodů různě velkých mezer a překryvů mezi generacemi a rozdílných životních strategií jednotlivců. Každá z uvedených generací má v souvislosti s rodinným životem specifickou „generační zkušenost“. Typická pro **nejstarší generaci**, která zakládala rodinu v 50. 20. století nebo na začátku let šedesátých, byla zkušenost s počátečními fázemi plánovaného socialistického hospodářství, jehož součástí byla také státem řízená emancipace žen jejich téměř úplným zapojením do pracovního procesu a zřízením různých služeb, které jim měly usnadnit starost o rodinu, jako byla předškolní zařízení (jesle, včetně celotýdenních, školky), kolektivní stravování, osvobozená domácnost apod. Od mužů se v této době nikterak neočekávalo, že převezmou část péče o děti a o domácnost, tu měly převzít právě různé státem zřizované instituce.

Prostřední generace, která zpravidla zakládala rodinu v 70. a 80. letech 20. století, tedy v období „normalizace“ po roce 1968, zažila zcela jiný typ socialistické rodinné politiky. Ten byl namísto institucionalizace péče založen na štědré podpoře rodin s dětmi (prodloužením mateřské dovolené, zvýšením mateřských dávek, rodičovského příspěvku, zavedením novomanželských půjček atd.). Ani zde se však nepředpokládalo větší zapojení mužů do péče, jelikož většina výhod byla adresována ženám, např. mateřskou dovolenou mohly čerpat pouze ženy. Typické pro tuto generaci bylo také to, že zakládala rodiny v z dnešního pohledu velmi nízkém věku (u mužů často již kolem 21 let), což také spoluutváří sdílenou generační zkušenost.¹³ Její typickou součástí bylo např. uzavírání sňatků z důvodu těhotenství partnerky, často v době před základní vojenskou službou nebo během ní. Muži tedy často nebyli ranému věku svých dětí ani fyzicky přítomni, protože vykonávali vojenskou službu.

Naopak v 90. letech 20. století došlo ke známému poklesu sňatečnosti a porodnosti, takže pro **nejmladší generaci** mužů je typické zakládání rodiny spíše až ve věku kolem 30 let nebo ještě později. Zcela novou a bezprecedentní zkušeností napříč stávajícími generacemi mužů je možnost či dokonce nutnost většího zapojení se do péče o děti a o domácnost. Ačkoli velká část mužů tuto

¹³ Blíže k věku uzavírání sňatku u mužů viz:

[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/69003B7057/\\$File/snatky.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/69003B7057/$File/snatky.pdf)

možnost vítá a chápe se jí, problémem může být právě absence pozitivních vzorů, s nimiž by se mohli pečující muži identifikovat. Muži, kteří rodiny zakládali v 90. letech, však nadále prožívali specifickou situaci, neboť ačkoli se rodina a její postavení ve společnosti proměňovaly, přežívaly nadále mnohé stereotypy. Jako příklad přetrvávajících stereotypů může být zmíněn fakt, že některé porodnice nadále neformálně bránily účasti otců u porodu, neexistovala rodičovská dovolená pro muže či institut střídavé výchovy.

Zkušenosti pečujících mužů s tím, jakého se jim dostává společenského přijetí a uznání (mimo jiné právě od mužů starších generací) jsou stále přinejmenším ambivalentní. Tato nejednoznačnost se dobře odráží např. v televizních reklamách. Na jednu stranu se snaží muže ukazovat z té laskavější a více pečující strany, zároveň ale také vyzývají „drsňáctví“, a to i ve vztahu k ženám a dětem. Výsledkem může být u mnoha mužů pocit rozpolcenosti z toho, že nemohou být „sami sebou“, neboť jsou podněcováni ke konstrukci „různého“ genderu, resp. maskulinit v různých sociálních prostředích a kontextech (doma mají být jemní a pečující, v práci průbojní, mezi kamarády drsní a cyničtí atd.). Společnost takto různorodá a protichůdná očekávání, a do značné míry především nároky, klade zároveň také na ženy. Ačkoli totiž především oceňuje jejich „schopnost“ pečovat, požaduje od nich současně spolupodílení se na finančním zabezpečení rodiny (viz např. časové řady ve výzkumech CVVM Role mužů a žen¹⁴), či jejich naprosté finanční zabezpečení v případě žen samoživitelek.

Popsané odlišnosti generačních zkušeností různých věkových skupin mužů – otců zakládají předpoklady pro **obtížné hledání porozumění** napříč generacemi. Pro muže nejstarší a prostřední generace může být stejně tak obtížné pochopit pečovatelskou snahu jejich vnuků respektive synů, jako pro nejmladší muže porozumět její časté absenci u starších generací. Navíc, vzorce chování se často reprodukuje uvnitř rodin, takže nejmladší muži mohou být nezřídka konfrontováni s tím, že je od nich vyžadováno něco, co u svých otců a dědů nikdy neviděli. To může na jedné straně vzbuzovat určitou „závist“ a volání po návratu „starých dobrých časů“ a na druhé straně zase rozčarování z „neschopných otců“, kteří svou otcovskou a manželskou roli možná nevykonávali tak, jak mohli a měli.

Se vztahy mezi různými sociálními generacemi se muži setkávají nejen v **soukromé sféře**, ale velmi často také ve **sféře veřejné**, kde se rovněž mezi sebou setkávají a střetávají příslušníci různých generací mužů a otců. V době, kdy jsou čerstvími rodiči, jsou zpravidla v **mocensky podřízené pozici** vůči mužům jiné – většinou starší generace. Tito starší muži bývají např. jejich učiteli ve škole, nadřízenými v zaměstnání, jsou také často držiteli privilegovaných společenských pozic (vlivní a úspěšní politici, zástupci soudní, zákonodárné a výkonné moci, podnikatelé, různé celebrity a podobně).

2.2 Generace v rámci jedné rodiny

Důležitou roli v mezigeneračních vztazích žen ve fázi rodiny s malými dětmi hraje více či méně očekávaná a oceňovaná pečovatelská funkce babiček. V případě mužů – dědečků se nepředpokládá samozřejmě schopnost pečovat o vnoučata, stejně jako se v době, kdy byli sami otci malých dětí, nepředpokládalo, že se budou se samozřejmě starat o své děti. **Mezigenerační přenos zkušeností** mezi otci, syny a vnuky tudíž probíhá zpravidla po jiné linii než po té pečovatelské, a sice předáváním různých dovedností (např. odborných nebo řemeslných), zvyků a návyků (včetně např. kouření, chování do hospody), či koníčků (modelářství, rybolov, fotbal) apod.

Vztahy mezi otci a syny bývají však někdy **nefunkční** už od období dospívání, a skutečnost, že se ten mladší z nich stane sám otcem, na tom zpravidla nic nezmění. Naopak tam, kde dříve nedošlo k narušení vztahu mezi otcem a synem, má skutečnost, že se jeden z nich stane otcem a druhý dědečkem, mírně pozitivní vliv. U žen je situace, kdy se dcery samy stávají matkami, pro další utváření vztahů mezi dcerami a novopečenými babičkami naopak často komplikovaná a zlomová. Babičky mají pochopitelnou snahu svým dcerám předávat své vlastní mateřské zkušenosti, na což mohou dcery reagovat různým způsobem, od naprosté vstřícnosti až k naprostému odmítnutí.

¹⁴ Výzkumy jsou dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6656/f3/ov111219b.pdf

Důležitou roli hraje v dnešní době také to, zda jsou prarodiče, včetně mužů-dědečků, ochotni v souvislosti s narozením vnoučat nějak proměnit svůj zpravidla doposud aktivní životní styl a stát se ve vztahu k vnoučatům více pečujícími.

Dalším důležitým a dosud nezmapovaným aspektem mezigeneračních vztahů mezi muži uvnitř jedné rodiny je to, zda a nakolik jsou schopni a ochotni **pečovat o své stárnoucí otce**, nebo zda tuto péči přenechávají pouze v rukou profesionálních pečovatelů (většinou žen) v nemocnicích a domovech pro seniory, nebo ženských příslušnic vlastní rodiny. Na toto téma by bylo žádoucí zaměřit výzkumnou pozornost, protože se jedná o důležitou a dosud opomíjenou oblast.

A v neposlední řadě, k mezigeneračním vztahům můžeme samozřejmě počítat také **vzájemný vztah mužů mladé rodičovské generace a jejich malých synů**. Zde je důležitá především otázka, zda a nakolik se v tomto vztahu reprodukuje tradiční genderové role, které si otcové zpravidla přinesli od svých otců ze své původní rodiny, nebo zda muži svou vlastní více pečující roli promítají také do toho, jakému chování učí vlastní syny – ve vztahu k ostatním dětem, k ženám i mužům. Lze však předpokládat, že zde opět velkou roli může hrát přirozená nápodoba, a tudíž se dnešní chování otců více či méně reprodukuje v současném i budoucím chování jejich synů. Stále důležitějším aspektem vztahů mezi otci a syny je jejich fungování **v situaci po rozvodu**, které oba – i jejich vztah – zpravidla hluboce zasáhnou.

2.3 Specifika dnešní generace otců

Jak bylo výše nastíněno, společenská očekávání od otců se mezigeneračně výrazně proměnila. Neznamená to však, že by vznikla nějaká nová jednotná představa dobrého či správného otcovství. Trend je však jasně patrný: vedle živitelské náplně otcovství je stále častěji očekávána i vyžadována **mužova citová investice a aktivní zapojení do péče o děti**. Toto očekávání se rovněž projeví, když partnerství selže – otcové po rozvodu, kteří výrazně investovali svůj čas do péče a výchovy svých dětí, oprávněně požadují, aby intenzivní kontakt s dětmi pokračoval.

Přesto se v různých sociálních a kulturních vrstvách praktikují různé podoby otcovství. Záleží na hodnotové orientaci partnerů, na jejich vzdělání, na tom, zda žijí ve velkém či malém městě atd. Obdobně to platí i pro kulturně (či etnicky) smíšené či odlišné rodiny, v jinak minoritních podobách rodinného soužití (například gay a lesbickém rodičovství). Zejména se na možnostech, jak si otcovství (a mateřství) v rodině zařídit, podepisuje finanční situace a pracovní příležitosti.

Obecně platí, že takzvané **moderní otcovství snáze uplatňují ti, kdo si to mohou** (ekonomicky) **dovolit** – s výhradou, že svoji roli zde pochopitelně hraje také vzdělání nebo zažitý rodinný model. Přitom však mají někdy i tyto ekonomicky dostatečně zajištěné vrstvy velmi tradiční představy o mužské a ženské roli. V rodinách, kde rodiče pracují na směny (a třeba dojíždějí), se může stát intenzivní otcovská péče o děti nezbytností v době, kdy je partnerka v práci.

Nastavení rodičovské péče je ovšem zásadně ovlivňováno tržním prostředím v kombinaci s rodinnými politikami státu, eventuálně zaměstnavatelů. Současný model rodiny s malými dětmi stále výrazně počítá s péčí žen – matek a finančním zajištěním (například splácením hypotéky) ze strany otců. Rodiny jsou v rané fázi v podstatě nuceny na tento model dělby práce přistoupit, a dostávají se tak do začarovaného kruhu, kdy **expertkou na péči se stává čím dál více žena a výrazně lepší výdělek zajišťuje muž**. Kdo se chce z tohoto modelu vymanit, musí leckdy slevit z nároků na životní standard a také dbát na kvalitní partnerskou komunikaci.

3 Současný stav otcovství v ČR

3.1 Tradiční, moderní a individuální otcovství

Stejně jako rodina sama, i otcovství prochází v posledních desetiletích výraznými proměnami. I když část populace stále ještě považuje za rodinu pouze svazek muže a ženy a jejich biologických dětí, velká část lidí si – navzdory tradicím – vytváří své vlastní definice rodiny. Jasným příkladem je obecná rezignace na vazbu rodiny a konvenční partnerský vztah: počet dětí narozených mimo manželství stále stoupá a v roce 2012 jich bylo až 41 %. **Rodina** je tak vymezována **na základě vlastní zkušenosti** a ze životní perspektivy partnerů.

Třebaže praxe otcovství v soudobé společnosti se ve srovnání s 20. stoletím více individualizuje, lze vysledovat dvě základní, byť protichůdné tendence:

a) **otcové se více zapojují do každodenní péče o děti a výkonu domácích prací** (podílejí se na péči v důsledku dvouprůmového partnerství, resp. profesní seberealizace ženy a také v důsledku rostoucího zájmu mužů o výchovu dětí). Jak bude ale uvedeno dále, toto zapojení však stále není srovnatelné se zapojením matek.

b) **otcové z rodin fyzicky či mentálně mizí** (zaměřují se hlavně na živitelskou roli nebo ztrácejí kontakt s dětmi v důsledku rozvodu, případně nejsou s dítětem již od jeho narození).

Tradiční model otcovství se vyznačoval zejména otcovskou autoritou, mocí a dominancí muže v rodině, jeho odpovědností za materiální zabezpečení rodiny a větším či menším odstupem otce od dětí. Moderní otcovství se stává více pluralitním a „nejasným“. Jinak řečeno, **tradiční normativní rámec otcovství se značně rozvolňuje**. Moderní normy otcovství vyžadují přímý, nezprostředkovaný vztah k dítěti, tedy každodenní osobní přítomnost, důvěrný citový vztah i fyzickou blízkost a péči počínaje narozením. Nastolují tudíž také otázku vztahu mezi rodiči – otázku partnerské a genderové rovnosti, a to nejen v individuálním, ale i celospolečenském rozměru.

Otcovství se samozřejmě neomezuje na tyto dva základní modely a nabývá různé hybridní formy. Například mnozí muži sice berou za svou živitelskou roli, ale zároveň ji nepovažují za hlavní a cíleně si vytvářejí a chrání možnost pro kontakt s dětmi. Zdá se, že **v identitě mužů žijících v České republice je čím dále větší postor pro pečovatelsví**. Rozdělení péče mezi muže a ženy také souvisí s utvářením partnerčiny identity a se schopností páru o rodičovství vyjednávat.

Rodičovské vyjednávání o dělbě péče a domácích pracích ovšem často vůbec ani neproběhne, protože lidé jednají pod vlivem praxe předchozí generace (srov. kapitulu 2.), kterou vnímají jako „přirozenou“, jakoli třeba zatíženou stereotypy. Jindy se od této praxe sice dokážou oprostit, ale narážejí na vnější překážky, které realizaci dohodnutého řešení znesnadňují, ne-li znemožňují. Například jsou konfrontováni s rozdíly v platovém ohodnocení žen a mužů, kde rozdíl v průměrných mzdách žen a mužů tvořil v roce 2011 průměrně zhruba 21 %.¹⁵

Realizace té které podoby otcovství je také výrazně ovlivněna situací na trhu práce, přístupem zaměstnavatelů, státní rodinnou politikou či politikou zaměstnanosti, dále také vzděláním aktérů a jejich konkrétním životním způsobem. Bylo by tedy mylné se domnívat, že otcovství je záležitostí ryze osobní, jak to zjednodušeně interpretuje v české společnosti populární a rozšířený diskurz svobodné volby.

3.2 Sociální stát a péče o malé děti v podání otců

Individuální plány otců, resp. rodičů jsou korigovány opatřeními sociálního státu. Mimo jiné se jedná o možnost otce být doma v období nároku na mateřskou či rodičovskou, pečovat o dítě a pobírat příspěvek za výkon péče.

V České republice existovala nejprve, a to od října 1990, možnost pobírat rodičovský příspěvek i pro otce. Až od ledna 2001 pak vzniká podle zákoníku práce možnost, aby otcové rovněž čerpali

¹⁵ Srov. statistiku ČSÚ: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/F0003691CC/\\$File/1413124434.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/F0003691CC/$File/1413124434.pdf)

tzv. rodičovskou dovolenou, a to jako nahrazení tzv. další mateřské dovolené a na ochranu pracovního místa u zaměstnavatele. Pojmenování „rodičovská“ chce zdůraznit **rovnocenný přístup obou rodičů** k této praxi i dávce (nicméně v české společnosti a médiích se pro označení rodičovské nadále užívá pojem „mateřská“). Podle této právní úpravy může rodičovský příspěvek čerpat otec od narození dítěte až do jeho tří let. Rodiče mohli být doma i souběžně, ale peněžitou pomoc v mateřství mohla pobírat pouze matka (je určena k přípravě a rekonvalescenci ženy po těhotenství a porodu a má zajistit možnost dítě kojit), rodičovský příspěvek pak pouze jeden z nich. Od ledna roku 2009 má otec po 6 týdnech po narození dítěte nárok na čerpání peněžité pomoci v mateřství.

Ve srovnání s jinými zeměmi Evropy, resp. EU **v České republice stále chybí dvě formy státní podpory otcovství:**

a) Tzv. otcovská dovolená, tj. placené volno v souvislosti s narozením dítěte (například ve Slovinsku ji mohou čerpat otcové 15 dní při 100 % kompenzaci svého platu).

b) Tzv. rodičovské kvóty, jak je známe ze Skandinávie: jedná se o nepřenositelný nárok na čerpání „volna“ z práce pro každého z rodičů za účelem péče o malé dítě. Například v Norsku mají otcové do 3 let věku dítěte nárok na 12 týdnů s tím, že příspěvek za péči může být až 100 % platu, kdy je rovněž stanoven strop u vysokých příjmů.

Český stát stále ignoruje specifickou legislativní podporu otcovství¹⁶, jakkoli podle zahraničních zkušeností výrazně zvyšuje šanci na zapojení otců do rané péče o děti i pozitivní dopad na genderovou rovnost. Tak se nepřímě zvýhodňují určité profesní a sociální skupiny otců – u nás zejména těch s relativně jistou pozicí na trhu práce (například učitelé) nebo těch z principu na státu nezávislých (svobodná povolání). Nelze se proto divit, že počet otců na rodičovské je u nás tak nízký (viz kapitolu 1.1.2.). Obecně řečeno, účast otce na péči o dítě se v ČR může zvýšit, pokud je mužům zaručeno právo pečovat o malé dítě a matkám zase právo na profesní seberealizaci.

3.3 Otcové po rozvodu

Otcové v současné době mizí z rodin. Jedním důvodem je **absence otce v rodině už při narození dítěte**: statistika ČSÚ ukazuje¹⁷, že zhruba každé páté dítě přichází do rodiny bez otce. Druhým důvodem je **mizení otce z rodiny v důsledku rozvodu** – nadále platí, že děti po rozvodu zůstávají převážně s matkou¹⁸. Právě agenda práv otců po rozvodu byla donedávna hlavním tématem mužů v kontextu genderové rovnosti a tak ji vnímala i média a veřejnost. Dále je třeba doplnit, že rodiny s jedním rodičem (nejčastěji s matkou) jsou sociální vrstvou, která je v České republice ve velké míře ohrožena chudobou.

Otcové jsou v porozvodových soudních řízeních opatrovníckými soudy mnohdy znevýhodňováni. Samozřejmě existují i otcové, kteří se o dítě po rozvodu dostatečně nezajímají, bez zjevných důvodů odmítají platit výživné v potřebné výši či jejich kontakt s dětmi není v zájmu dítěte, neboť se v minulosti například dopouštěli domácího násilí. Podle nich však rozhodně nelze poměřovat všechny rozvedené otce: selhání jedněch nemůže být překážkou pro druhé. Je známo, že **otcové jsou schopni se o děti starat ve srovnatelné kvalitě jako matky**. Na to by měli pamatovat sociální pracovníci/pracovníci, úředníci/úřednice i soudkyně/soudci, kteří pracují s otci a, přímo či nepřímě, i s jejich dětmi.

Ústavní soud ČR v několika svých nálezech konstatoval, že není naplněno právo otců na spravedlivý proces. Soudy mají totiž – někdy ve shodě s pracovníky/icemi OSPOD – tendenci bez dalšího zjišťování svěřovat děti spíše matkám než otcům. Důvodem může být to, že žena o dítě pečovala před rozvodem více než otec, který se neměl možnost podílet se na péči o své děti stejnou měrou jako

¹⁶ Srov. např. publikaci autorky Lucie Kundry: Kundra, L. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Praha: Otevřená společnost, 2009. Dostupné z: <http://www.osf.cz/publikace/legislativni-moznosti-podpory-aktivniho-otcovstvi>

¹⁷ Srov. analýzu ČSÚ *Téměř v pětině rodinných domácností žijí závislé děti jen s jedním rodičem*. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/6b5c18eccf5e21d7c1256c4d0034d22b/7c4f2185474d7e42c1257b04003868c4/\\$FILE/czam020113analiza.pdf](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/6b5c18eccf5e21d7c1256c4d0034d22b/7c4f2185474d7e42c1257b04003868c4/$FILE/czam020113analiza.pdf)

¹⁸ Viz Statistické ročenky soudních agend, Část druhá, dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

matka, protože byl hlavním živitelem domácnosti. To bývá pravidlem zejména u mladších dětí. Zároveň ale v mnoha případech soud i OSPOD automaticky předpokládají, že je matka kompetentnějším rodičem, a přiklání se tak k tvrzení matky spíše než otce. Celospolečenská diskuse o rodičovských právech a nejlepším zájmu dítěte v situaci po rozvodu pak z pochopitelných důvodů probíhá ze dvou protichůdných perspektiv a je leckdy podmíněna osobními zkušenostmi a názory, tedy subjektivně laděná. I v těchto souvislostech se do rozhodování promítají ony zmíněné odlišné představy různých sociálních generací o dělbě pečovatelských kompetencí.

Aktivisté za rovná práva otců jsou někdy podezříváni, že primárně prosazují svůj vlastní zájem a ne zájem dítěte, že mnozí otcové usilují o tuto úpravu péče o dítě zejména proto, že chtějí projevit svou převahu nad matkou. Otcové, kteří chtějí po rozvodu dosáhnout dostatečné míry kontaktu s dítětem, naopak vnímají jako nespravedlivé, že soudy rozhodují mnohem častěji podle vůle matky. Matka tak dostává velkou moc, protože pokud není ochotna se s otcem dohodnout na formě péče o děti po rozvodu, soudy se většinou přiklání k její vůli. Podle tohoto scénáře bohužel probíhají i spory, kdy připadá v úvahu střídavá výchova, jenž se pomalu prosazuje i u nás.¹⁹

Jiným problémem je nedodržování soudních dohod ze strany matek, nebo i otců. Rodiče s dítětem svěřeným do péče, nejčastěji matky, v některých případech řádně nepřipravují děti na kontakt s otcem či tomuto kontaktu přímo brání. Zde není český soudní systém schopen efektivně vymáhat **právo rodiče na kontakt s dítětem** podle rozhodnutí soudu. Někteří otcové, nebo i matky, na druhou stranu odmítají platit soudem určené výživné a dítě je tak v důsledku trestáno dvakrát: chybí mu pravidelné kontakty s oběma rodiči a může se ocitát v hmotné nouzi. Nelze pominout, že pokud otec o kontakt s dítětem nejeví zájem, dítě si nemůže tento kontakt soudně vymáhat. Problémem je také nedostatečně zajištěná mediace, která by mohla mnohé z těchto komplikací řešit za aktivní účasti obou rodičů.

Podobná situace jako na opatrovnických soudech panuje v prostředí sociálně-právní ochrany dítěte. Pracovnice a pracovníci OSPOD se leckdy, ač třeba nevědomky, řídí genderovými stereotypy. V tomto smyslu se nevymykají postojům a názorům většinové populace. Bohužel postoj, že „**matka je vždy lepší rodič**“, ústí do nedůvěry k otcům, kteří o své děti pečovat chtějí.

V některých případech se dokonce otcové ocitají pod tlakem, aby se v zájmu dítěte (které úřední jednání jen dále stresuje) vzdali svého oprávněného nároku na kontakt s ním, a dokonce i rodičovské péče. Otec se tak dostává do paradoxní situace, kdy má prokázat svou rodičovskou zodpovědnost tím, že ve výchově dítěte dobrovolně absentuje.

Na tuto situaci u nás (stejně jako jinde v Evropě) nejčastěji poukazují nevládní neziskové organizace hájící práva otců, které ovšem často ze současného nespravedlivého stavu obviňují ženy, někdy sociální pracovníce, jindy matky. Zde je třeba namítnout, že jak otcové, tak i matky jsou spíše oběťmi institucionálního nastavení porozvodové péče o děti. Žádoucí je tedy jednak transformace systému právní ochrany dětí a jednak změna přístupu samotných rodičů. Je totiž nutné připustit, že svůj podíl na komplikacích při rozdělování péče o děti po rozvodu mají nejen stereotypní očekávání sociálních pracovníků, ale i jednání zúčastněných matek i otců. Tyto postoje a praxe nevznikají během rozvodových pří, ale promítají se do dělby práce v rodinách obecně, ještě před jejím rozpadem.

¹⁹ Podmínkami a indikacemi jednotlivých úprav péče o dítě po rozvodu rodičů se podrobněji zabývá metodický materiál MPSV ČR *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozhodových konfliktů*. Praha: MPSV, 2012, s. 47-58. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14824/konflikty.pdf>

4 Výzkumy, kampaně, projekty

4.1 Základní zjištění o otcích nejen v ČR

Pro výraznější zapojení otců do péče o děti, případně domácích prací se používají různé pojmy jako například „nový“, „aktivní“, „pečující“, „angažovaný“ nebo „zúčastněný“ otec apod. Anglicky publikované zahraniční studie používají kromě výrazů, které mají vyjádřit, že primárním pečovatelem v péči o dítě je otec, jako například „nurturing“ nebo „caregiving“ father, také další označení, kdy se o těchto mužích hovoří a píše jako o „otcích, co jsou doma“ (stay at home dads/fathers), o „otcích na plný úvazek“ (full-time dads) apod., případně ale také jako o rodičích či „spolurodičích“ (co-parents). V české společnosti se zřejmě nejvíce ujal termín **aktivní otec**, tedy muž, který se pravidelně zapojuje do péče o děti a vykonává domácí práce s tím spojené, resp. muž podílející se na péči o děti aspoň z 30 % procent celkového objemu všech svých činností (pracovní definice z výzkumu Podoby otcovství v ČR – více viz kap. 4.2).

Některé zahraniční studie na téma participace otců v rodinách dokládají, že i když se **muži začínají zapojovat do chodu rodiny více a jinak než v minulosti**, změny, které se v rodině v tomto směru odehrávají, jsou jednak pomalé, jednak nedostatečné/neúplné. Ani ve skandinávských zemích se muži v průměru nestarají o děti ve stejné míře jako matky.

Také se ukazuje, že hodnocení změny se odvíjí od optiky poměrování. Sleduje-li se mezigenerační posun v zapojení a participaci otců na péči o děti, pak bývá konstatováno, že odehrávající se změny jsou výrazné, poměruje-li se však participace otců s participací matek v domácí sféře, pak mnohé studie potvrzují přetrvávající **podstatné rozdíly mezi otci a matkami v péči o děti**, pokud jde o výkon domácích prací nebo vedení domácnosti. Přitom předpoklady pro tyto činnosti jsou u otců a matek v podstatě stejné (viz výše, 3.3.). I když je otcovství relativně nejvíce prozkoumanou částí každodenního života mužů v naší společnosti, výzkumy na toto téma jsou stále nedostatečné co do množství, rozsahu a hloubky. Například v USA je v rámci jednoho desetiletí provedeno takové množství výzkumů, že po jeho uplynutí bývá publikována vždy alespoň jedna přehledová stať, která tuto problematiku systematizuje a zpřehledňuje.

V ČR bylo doposud provedeno několik kvantitativních výzkumných sond, které přinesly základní informace o populaci otců. Byly rovněž uskutečněny sondy kvalitativní mapující určité životní situace či fáze **zpravidla pouze mainstreamové populace** – úplných či neúplných rodin střední vrstvy. Stejný design měl i největší výzkum na dané téma *Podoby otcovství v ČR* (viz níže). Chybí tedy detailnější znalost o otcích a otcovství z minoritních skupin populace včetně gay otcovství, s jednou výjimkou²⁰.

Z výzkumů provedených v ČR vyplývá, že otcové se v úplných rodinách oproti minulosti angažují méně v trestání svých dětí, ale i například v učení se s dětmi. Zvyšuje se ale jejich participace na volnočasových aktivitách prováděných s dětmi. Ve srovnání s matkami se nicméně stále výrazně méně zapojují do každodenních, rutinních pečovatelských aktivit zejména během prvního roku života dítěte stejně tak jako i později v péči o nemocné dítě. K průlomů v otcovském chování došlo v **účasti otců při porodu**²¹. Z hlediska zapojování otců do rutinních domácích prací přetrvává většinou jejich neúčast.

Zapojení otce do rané péče o dítě má přitom vliv na vztahy v rámci rodiny s oběma rodiči fungujícími v rámci jedné domácnosti i na vztahy v rodinách, kde rodiče spolu nutně nebydlí a jejichž partnerství se rozpadlo. Otcové v tomto případě o své děti projevují častěji zájem a spolupodílejí se i nadále na běžné péči o ně.

²⁰ Sokolová, Věra. Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis*. 45 (1), 2009, s. 115-146. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/4-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-1-2009/10>

²¹ Více viz Šmídová, Iva. Otcovství u porodu: Re-konstrukce genderových vztahů v rodině. In: *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008. s. 11–34. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080911125414.pdf>

4.2 Přehled vybraných výzkumů o otcovství v České republice

Hana Maříková: Muž v rodině – demokratizace sféry soukromé (Praha 1999, SOÚ AV ČR)²²

Práce se věnuje genderovým vztahům v rodině na úrovni heterosexuálního rodičovského páru. Klade si za cíl zodpovědět sérii otázek, a sice: k jakým podstatným genderovým změnám mezi rodiči uvnitř rodiny dochází a zda se mění pozice a role muže v rodině, případně čím je tato změna podmíněna. I když se práce výslovně nevěnuje otázce otcovství, okrajově ji zachycuje. Věnuje totiž mimo jiné pozornost otázce živitelství v rodině i dělbě placené a neplacené práce včetně dělby péče mezi rodiči nezletilých dětí.

Hana Maříková, Radka Radimská: Podpora využívání rodičovské dovolené muži (Praha 2003, MPSV)²³

První studie v ČR, která se věnuje tématu otců pečujících o děti v období nároku na „rodičovskou“, tj. do max. 4 let jejich věku. Studie mapovala nejen životní zkušenost otců z heterosexuálních rodin, kteří alespoň půl roku v daném období pečovali výlučně o dítě anebo se na péči o něj střídali se svou partnerkou/manželkou, ale také se zaměřila na analýzu statistických údajů o otcích pobírajících od roku 1993 rodičovský příspěvek a na postoje veřejnosti k možnosti celodenní péče otců o malé děti i k zavedení institutu otcovské dovolené. V roce 2003 schvalovalo tento druh „volna“ z práce pro otce více než 50 % populace, častěji ženy (61 % z nich) než muži (necelých 48 %)

Olga Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené. (Praha 2005, VÚPSV)²⁴

Tato studie se zaměřuje na rodiny, které zvolily možnost, kdy otec byl na rodičovské, jako součást své strategie, jak harmonizovat rodinný a pracovní život mezi rodiči. Pozornost je zde věnována motivům rodičů pro volbu otce zůstat doma, reakcím sociálního okolí na jejich životní situaci, rozdělení povinností mezi rodiči včetně jejich pracovního zapojení, pomoci ze strany dalších osob či institucí apod. Akcent je zde položen na perspektivu otců. Práce obsahuje také zjištění o sociálních dopadech využívání rodičovské dovolené ze strany otců jak na jednotlivé členy rodiny, tak na rodinu jako celek.

Radka Dudová, Šárka Hastrmanová : Otcové, matky a porozvodová péče o děti (Praha 2007, SOÚ AV ČR)²⁵

Publikace se zabývá porozvodovou péčí o děti z perspektivy otců i matek. U problematiky porozvodového otcovství je pozornost zaměřena na tři důležité repertoáry či rozměry otcovské role: repertoár otce živitele, repertoár otce jako pečovatele a repertoár otce jako blízkého dítěte. Důležitým tématem je zde také otázka mocenské kontroly muže nad bývalou rodinou. V práci je rovněž analyzován legislativní rámec rozhodování o porozvodové výchově a úpravě poměrů rodičů k nezletilým dětem a jsou zde problematizovány některé běžně sdílené mýty, které porozvodové rodičovství doprovázejí.

Hana Maříková, Marta Vohlídalová. Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci. (Praha 2007, SOÚ AV ČR, v.v.i.)²⁶

Studie si klade za cíl zodpovědět, zda v rodinách, kde se otcové zapojují do péče o děti v rané fázi jejich života, dochází k trvalejšímu narušení genderových nerovností v rodině nebo zda se spíše jedná jen o dočasnou modifikaci převládajícího genderového uspořádání vztahů, práce, péče a odpovědnosti mezi matkou a otcem v rodině. Klade si také otázku, kdy k nastolení genderové rovnosti v rodinách dochází (či může dojít) a jaký je vztah mezi genderovou rovností v rodině a genderovou ne/rovností v širší společnosti. Práce se zaměřuje na postižení utváření rodičovských i mimorodinných rolí u participantů a participantek výzkumu, stejně jako konstrukci a reflexi jejich rodičovské a genderové identity.

²² Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=185>

²³ Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/oddeleni/dokumenty/rodicovska-dovolena.pdf>

²⁴ Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_176.pdf

²⁵ Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=290>

²⁶ Dostupné z: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=294>

Iva Šmídová (ed.). Pečovatelská otcovství: Zkušenost a genderové vztahy. (Brno 2008, IVRIS)²⁷

Tato studie se zabývá genderovými vztahy, legitimizací, očekáváními a statusem žen a mužů v rodinách, které otcové pečují o malé dítě. Při výzkumu daných rodin se uplatňuje sociologický, psychologický a především genderový přístup.

Iva Šmídová. Otcovství u porodu: re-konstrukce genderových vztahů v rodině. (Brno 2008, Sociální Studia)²⁸ s. 11-34.

Studie se zabývá zkušenostmi dvojic, které přivedly na svět své první dítě. Zaměřuje se na okamžik narození dítěte a genderové aspekty této fáze rodinného života. V tomto kontextu zkoumá reprodukce genderových rolí, a to na základě očekávání a kopírování strategií svých rodičů. Výzkum je proveden na základě rozhovorů s těmito dvojicemi. Výzkum je proveden v kontextu debat o sladování pracovního, soukromého a rodinného života, rovnosti příležitostí v rodině a prosazování aktivního otcovství.

Dudová, R. Otcovství po rozvodu rodičovského páru. (SOÚ 2008).

Práce se zabývá otcovstvím, jak v teoretické, tak empirické rovině. Zaměřuje se na otcovství po rozvodu či rozchodu u mužů z různých vzdělanostních a sociálních skupin. Věnuje se tomu, jak otcové, kteří nemají své dítě svěřené do své výhradní výchovy a přestávají s ním sdílet společné bydliště, vybírají mezi různými repertoáry otcovství, jak je interpretují a jak konstruují svou vlastní osobní otcovskou roli i svou otcovskou identitu.

Hana Maříková (ed.), Živitelé a živitelky, reflexe (a) praxe. (Sociologické nakladatelství 2012)

Kniha se zaměřuje na praxi živelství (ale i pečovatelsví) a její vymezení z perspektivy rodičů. Věnuje se v ní pozornost objasnění vzniku, reprodukce a legitimizace sociálních a genderových nerovností v rodinách s různými modely živelství a pečovatelsví včetně rodin uplatňujících po rozvodu či rozchodu rodičovského páru střídavou péči. V publikaci se analyzuje způsob, jakým se různé modely živelství promítají a jak zpětně ovlivňují významy přikládání placené a neplacené práci, životním šancím a možnostem uplatnění, volnému času či životní spokojenosti rodičů.

Hana Friedlanderová (MediaResearch). Podoby otcovství v ČR. (Praha, 2009-2010)²⁹

Jedná se o dosud největší výzkumný projekt na téma otcovství v ČR. Z hlediska cílových skupin výzkumný projekt zahrnoval skupinu otců nezletilých dětí (a budoucích otců plánujících rodinu v horizontu následujících 3 let) a skupinu pracovníků personálních oddělení z velkých a středních firem. Celkem bylo v rámci kvantitativního sběru dat osloveno 1510 respondentů – otců nezletilých dětí a 160 personalistů.

Výstupy poukazují na to, že v českých domácnostech stále **převládá spíše tradiční model domácnosti**, čemuž nahrávají také vnější podmínky, jako například nízká zaměstnanost žen – matek, nízká nabídka částečných úvazků pro rodiče atd. O děti a domácnost se v ČR starají převážně ženy, kdežto muži jsou stále převážně hlavními živiteli rodin. Matky tak v průměru obstarávají 75 % domácích prací, 73 % každodenní péče o děti a 68 % všech nákupů. Muži – otcové se podílejí z více než 50 % pouze na větších finančních rozhodnutích v rodině, což opět souvisí s jejich rolí živatele rodiny.

Zaměstnavatelé však zpravidla nevytvářejí otcům podmínky k tomu, aby se jejich zapojení do každodenní péče o děti zvýšilo (výjimky existují a je o nich pojednáno v kapitole 3.2). Otcové totiž nejsou příliš informováni o tom, jaké benefity a úlevy v souvislosti s péčí o děti jejich zaměstnavatelé nabízejí, a to ani v případech, že se jedná o zákonné úlevy (jako např. návštěva dětského lékaře, péče o dítě v době nemoci atd.). **Zaměstnavatelé sami přiznávají svou neinformovanost** v oblasti podpory aktivního otcovství a určitý nezájem o toto téma. Většina zaměstnavatelů nevidí v podpoře aktivního

²⁷ Dostupné z: <http://ivris.fss.muni.cz/papers/index.php?page=cislap&id=1>

²⁸ Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/08091125414.pdf>

²⁹ Prezentace výsledků výzkumu dostupná z: <http://www.mediaresearch.cz/aktualita/prezentace-podoby-otcovstvi-v-cr-sociologicky-pruzkum>

otcovství výrazné benefity, a proto ani do budoucna nepočítá s tím, že by se podpoře aktivního otcovství věnovali cíleně.

Výzkum prokázal ale i to, že **postoje otců se postupně mění směrem k modernějšímu pojetí otcovství**. O tom svědčí jak přístup a vyšší podíl na každodenní péči u mladší generace otců, tak i určitá názorová diskrepance v oblasti dělby práce v domácnosti a rozdělení rolí. Míru zapojení do péče o děti **mohou také významně ovlivnit partnerky** – matky. Právě homogenní, vysokoškolsky vzdělané páry vykázaly v rámci výzkumu nejvyšší míru zapojení otců do každodenní péče o děti (uspávání, příprava jídla, příprava do školy, odvod do škol a školek, večerní hygiena atd.).

Hana Friedlanderová (MediaResearch): Táta na plný úvazek (Praha, 2013)³⁰

Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit povědomí o aktivním otcovství ve dvou vybraných regionech ČR, míru ochoty mužů zůstat s dítětem na rodičovské dovolené a také míru podpory v otázce rodičovské dovolené otců ze strany jejich partnerek (matek). Výsledky obou krajů a jejich zanedbatelné rozdíly naznačují, že přístupy k aktivnímu otcovství a podmínky vytvářené v tomto směru v rámci jednotlivých regionů České republiky jsou velmi podobné a srovnatelné.

Pojem aktivní otcovství zná zhruba třetina oslovených respondentů, konkrétnější představu o tomto pojmu má však pouze (7-10 %) respondentů obou krajů. Drtivá většina mužů – otců v obou regionech by o možnosti zůstat s dítětem nějakou dobu na rodičovské dovolené alespoň uvažovala, i když se stále více než polovina mužů – otců přiklání k zápornému stanovisku. Nejsilnějším motivátorem pro muže, proč zůstat s dítětem na rodičovské dovolené, je **navázání intenzivnějšího vztahu s dítětem**, nejčastěji uváděnou bariérou je naopak ekonomická nevýhodnost. Muži deklarují výrazně vyšší ochotu zkusit rodičovskou dovolenou, než jak odhadují své partnerky ženy a než odpovídá skutečnému aktuálnímu zastoupení mužů na rodičovské dovolené v ČR. Jednou z **významných bariér rodičovské dovolené u otců jsou však samy ženy-partnerky**. Navzdory jisté zdrženlivosti matek zhruba třetina žen v rámci výzkumu uvedla, že by si přála, aby v případě narození dítěte její partner zůstal s dítětem na rodičovské dovolené a umožnil jí tak vrátit se ke své profesi. Prostor ke změně tak některé ženy již otevřely, na otcích je krok od postoje k činům a na státní politice tvorba podmínek, aby jim péči o děti usnadnila

Odborníci/odbornice z ČR se také podíleli/y na výzkumech v evropském kontextu. Mezi realizovanými projekty byly například European fatherhood³¹, Study of the Role of men in Gender Equality³² či CROME network (Critical Research on Men and Masculinities)³³.

4.3 Státní iniciativy na podporu aktivního otcovství

V roce 2006 MPSV ČR představilo veřejnosti projekt **Táta jako máma**³⁴, devítidílný cyklus dokumentů o mužích, kteří „umožnili svým partnerkám chodit do zaměstnání, otcích, kteří opustili nebo utlumili pracovní aktivity natolik, aby se mohli stoprocentně věnovat péči a výchově svých ratolestí, otcích, kteří se starají o zdravé i nemocné děti, otcích, kteří s dětmi žijí sami, otcích, kteří mají děti v náhradní rodinné péči“. Dokumenty se vysílaly na ČT1, měly poměrně velký ohlas a jsou dostupné v internetovém archivu České televize.

V letech 2009 – 2011 pak MPSV ČR realizovalo (v rámci podpory ESF) relativně rozsáhlý projekt **Táto, jak na to?** Jako odborný garant na něm spolupracovala nevládní nezisková organizace Liga otevřených mužů³⁵. Jeho cílem bylo zvýšit informovanost a poskytnout podporu mužům, kteří se aktivně podílejí na každodenní péči o děti a umožnit tak ženám profesní realizaci a zlepšit jejich postavení na trhu práce, jakož i přispět k lepším podmínkám při sladování pracovního a rodinného života obou partnerů a posílení soudržnosti rodiny. Hlavní myšlenkou bylo zviditelnit a propagovat

³⁰ Dostupné z: <http://www.tatanaplnyuvazek.cz/aktivni-otcovstvi/vyzkumy/>

³¹ <http://www.european-fatherhood.com/>

³² http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/130424_final_report_role_of_men_en.pdf

³³ <http://cromenet.org/>

³⁴ Srov. <http://www.mpsv.cz/cs/2762>

³⁵ Více informací viz zde: <http://www.ilom.cz>

aktivní otcovství, tj. pravidelnou péči o děti a jejich životní prostor i domácí práce s tím spojené, a to v celé ČR.

Projekt obsahoval 4 základní aktivity:

- a) **Sociologický výzkum** Podoby otcovství v ČR (viz kap. 4.2);
- b) **Mediální kampaň** vycházející z výsledků výzkumu, díky níž se téma aktivního otcovství podařilo prosadit do hlavního mediálního proudu; významná společenská diskuse o něm ale nevznikla;
- c) **Webový portál** www.tatojaknato.cz, jenž nabízel informace, data z výzkumů, odkazy, články a tipy pro otce v různých situacích (včetně těch rozvodových), pro média i pro zaměstnavatele, kteří řeší problém sladování práce a rodiny u svých zaměstnanců. Příkladem dobré praxe byla internetová právní poradna – služba hodně využívaná samotnými otci;
- d) Odborné akce dvojího typu: (i) **Konference** za účasti českých odborníků/odbornic, zaměstnavatelů/zaměstnavatelek, zástupců/zástupkyň nestátních neziskových organizací a také zahraničních hostů/hostek. (ii) Dvě **zahraniční stáže** v britské organizaci Fatherhood Institute a norské organizaci Reform, jež se věnují mimo jiné podpoře aktivního otcovství.

Jako státní iniciativu podporující aktivní otcovství chápeme také zřízení Pracovní skupiny při Radě, jejíž poslání bylo popsáno výše v kapitole 1.1.

4.4 Projekty nevládních neziskových organizací

Státní podpora otcovství v ČR zatím probíhala pouze prostřednictvím spolufinancování několika projektů, jež nelze považovat za systematický přístup s dlouhodobějším efektem, a návrhů dílčích opatření (např. v prorodinném balíčku v roce 2008), která nebyla zavedena. Roli státu v této oblasti tak **částečně nahrazují nestátní neziskové organizace**. Jejich činnost má široký rozptyl – od propagace účasti mužů na rodičovské až po přímou práci s rozvádějícími se otci.

Sdružení Nesehnutí³⁶ realizovalo projekt „Aktivní otcovství aneb Když pečují tátové“. Díky němu vznikla výstava Aktivní otcovství, která dokumentovala praxi pečujících otců a jejich lidské příběhy. Tato výstava měla velký ohlas a je žádána dodnes.

Žába na prameni³⁷ spustila ambiciózní projekty „Ženy pro občanskou společnost: nové ženy“ a „Muži pro rodinu: noví muži“ (2007), jejichž cílem bylo informovat a motivovat veřejnost, aby připustila výměnu tradičních genderových rolí.

I když Euroface Consulting, s.r.o.³⁸ není neziskovou organizací, její projekt „Táta doma“ (2007) nesl mnohé znaky občanské iniciativy. Bezplatná anonymní on-line služba pro budoucí otce, resp. e-learning převzatý z Rakouska, nabízel kvalifikovanou a přitom uživatelsky příjemnou formu sebevzdělání.

Na potřeby otců v obtížné situaci rozvodu reagoval projekt „Dobrým rodičem i po rozvodu“³⁹ (2011) Asociace mediátorů ČR⁴⁰ a Ligy otevřených mužů. Zahrnoval jak PR aktivity na podporu mimosoudního řešení sporů mezi rodiči tak i dotované služby pro muže/rodiče na poli mediace a psychologie.

Formu kampaně má dlouhodobý projekt Sítě mateřských center⁴¹ a Ligy otevřených mužů „Táta dneska frčí“. Počínaje rokem 2007 se opakuje každý rok v červnu a zapojují se do něj desítky center v celé ČR.

Pozitivní motivaci otců zdůrazňuje projekt Tátafest⁴², který má svůj vrchol vždy na Den otců, tj. třetí neděli v červnu. V Praze a jiných městech ČR jej od roku 2012 organizují Unie center pro rodinu a komunitu⁴³ a Liga otevřených mužů.

³⁶ <http://www.nesehnuti.cz>

³⁷ <http://www.zabanaprameni.cz>

³⁸ <http://www.euro-face.cz>

³⁹ <http://dobryrozvod.com>

⁴⁰ <http://www.amcr.cz>

⁴¹ <http://www.materska-centra.cz>

Aktivity sdružení hájících práva otců jako například Střídavka⁴⁴ nebo Unie otců⁴⁵ nemají charakter projektů, spíše nahodilých a extrémních kroků na poli justice a médií. Jejich přístup ovšem nezohledňuje genderovou rovnost a vůči genderovým vztahům má hodně předsudků. Podobný přístup, ale s pohledem na negativa střídavé péče o děti z pohledu matek, zastává např. sdružení [Jeden domov](http://www.jedendomov.cz)⁴⁶.

Své lokální projekty či akce realizují i různá mateřská, křesťanská, rodinná a komunitní centra v celé ČR. Příkladem dobré praxe může být přednáškový cyklus otcovských kompetencí v rodinném centru [Paleček](http://www.palecek.cz) nebo outdoorová aktivita „Zelený táta“ (2009 a dále) organizace [Rodiny v centru](http://www.rodinyvcentru.cz) z Nového Boru.

Svébytné postavení mezi nevládními neziskovými organizacemi, které se zaměřují na otce a otcovství, má Liga otevřených mužů (viz výše). Od svého vzniku v roce 2006 systematicky tvoří know-how, iniciuje sociologické výzkumy, rozvíjí spolupráci s jinými NNO u nás i v zahraničí, s akademickými pracovišti i státní správou, působí mediálně a politicky (např. v Radě vlády pro rovné příležitosti žen a mužů), vyvíjí publikační činnost (magazín pro otce RaTATA) a v neposlední řadě nabízí přímé služby otcům i institucím. Na svém kontě má ukončené projekty Moderní táta 08 a Moderní táta 09, Táta v centru (2011) a Aktivní táta (2012). V roce 2013 LOM odstartoval dva projekty: „Táta na plný úvazek“⁴⁷, který se věnuje všestranné podpoře mužů na rodičovské, a „Tátové vítání“⁴⁸, který motivuje zaměstnavatele k cílené podpoře zaměstnanců-otců.

⁴² <http://www.tatafest.cz>

⁴³ <http://www.uniecenter.cz>

⁴⁴ <http://www.stridavka.cz>

⁴⁵ <http://www.unie-otcu.cz>

⁴⁶ <http://www.jedendomov.cz>

⁴⁷ <http://www.tatanaplnyuvazek.cz>

⁴⁸ <http://www.tatovevitani.cz>

5 Kontext rovných příležitostí

Muži sami přistupují k tomu, jak mohou být otci, velmi různě a mohlo by se zdát, že forem otcovství je zdánlivě nekonečně mnoho, protože každý otec je jiný a každé dítě, každé partnerství a každá rodina jsou jiné. Ve hře je spousta faktorů: věk dětí, věk rodičů, jejich vzdělání, hodnotové orientace, finanční a sociální situace rodiny, představy žen, mužů, jejich rodičů, názory odborníků a odbornic, mediální tlaky atd.

Zároveň jsou činnosti či kompetence, o kterých se obecně říká, že jsou více mateřské (například péče o novorozence) nebo otcovské (například hraní si s dětmi). Tyto očekávané činnosti jsou pak většinou po mužích a ženách vyžadovány bez ohledu na jejich individuální schopnosti. Také fungování společnosti je spíše nastaveno na jasnou dělbu práce: **biologická a sociální reprodukce je záležitostí žen, ta materiální je v rukou mužů**. Zaměstnavatelé tak často nepočítají s tím, že by uvolnili muže na rodičovskou dovolenou či poskytli volno novopečeným otcům, jindy zase nepočítají s návratem ženy do práce dříve než po dvou, či třech letech s dítětem.

Konkrétní partneři jsou tak konfrontováni s genderovými rolemi, které jim někdo předepsal, třeba jejich vlastní rodič coby vzor či odstrašující příklad. Takže když mají naplnit svoji podobu otcovství (a mateřství), může mezi nimi (i v rámci osobní integrity) vzniknout napětí a konflikty. Výzkumy ukazují, že i pokud shoda na způsobu péče a sdílení domácích i pracovních povinností existuje, příchod potomka často způsobí menší či větší zemětřesení. Proto jsou i nekonformní páry okolnostmi vedeny k tradičnímu uspořádání genderových a rodičovských rolí.

Aktivní či pečovatelské otcovství je v každodenní zkušenosti na jednu stranu náročné, na druhou stranu se mu dostává i oprávněné kritiky. Mužům totiž zůstává, na rozdíl od žen, širší pole pro možnost volby. Pokud pečují o své děti, jsou **prezentováni jako hrdinové**. Žena je častěji v pozici, kde na výběr nemá, a automaticky se počítá jak s její pečovatelkou úlohou tak s tím, že své zaměstnání (její finanční přínos je zapotřebí a počítá se s ním) přizpůsobí rodinným povinnostem.

Naplnit očekávání na otce kladená a zároveň jim nevzít pocit, že o vlastním životě přece jen rozhodují sami, není vůbec snadné. Posláním státních politik je nabízet a umožňovat naplnění různých forem otcovství. Například modely toho, jak být (dobrým) otcem po rozpadu partnerského vztahu, se musejí vymanit stigma „neúplnosti“ rodiny, stejně jako rodiny s jedním rodičem pastí chudoby.

Výzkumy také opakovaně poukazují na to, že rodinné konstelace nelze posuzovat černobíle a že mnohdy je partnerské selhání výsledkem individuálních, ale i systémových chyb. Je vhodné pozornost zaměřit na to, jak státní rodinné politiky podporují také **alternativní modely rodičovství**.

Pokud nastavení podmínek rodičovské dovolené v ČR vede k tomu, že s dětmi zůstávají doma v první řadě matky, a to i v době jejich nemoci, když jsou starší, proč pak má být překvapivé, když jsou matkám děti přisuzovány i v rozvodovém řízení? Je chyba v matkách, které se své role domáhají? Je chyba, že otec neodešel na rodičovskou dovolenou, když rodina splácela hypotéku a on měl výrazně větší perspektivu kariéry i vyšší příjem, kterého byla potřeba? Je spravedlivé, že matky samoživitelky balancují na hranici chudoby či dokonce pod ní a je v pořádku, že někteří otcové se pyšní tím, jak nízké vysoudili alimony, které řada z nich ani neplatí? Máme opatření, která pomáhají zprostředkovat komunikaci mezi bývalými partnery tak, aby děti trpěly co nejméně, aby byly méně manipulovány v postojích ke druhému rodiči?

Formy soužití a tedy i podoby otcovství navíc odrážejí i přístup společnosti k méně obvyklým rodinným uspořádáním, kam patří nejen střídavá péče či tzv. „sešívaná rodina“ (tj. rodina, do níž vstupují partneři spolu s dětmi ze svých bývalých vztahů), ale i téma gay rodičovství. Bez ohledu na fakt, jak četný by takový model byl, nastavení podmínek adopce či výchovy dětí v rodinách homosexuálních rodičů jen vypovídá o **toleranci společnosti k genderovým rolím**, resp. k sociálnímu rodičovství vedle důrazu kladeného na pokrevní příbuzenství, založené na biologizujícím přístupu.

Mimo střední proud představ o „normální rodině“ najdeme i příbuzenské zvyky a soužití národnostních a etnických minorit v českém prostředí a obecně migrantů za prací z nejrůznějších sociálních vrstev a geografických destinací. Je otázkou, zda by nemohla být pluralita rodinných forem

u nás vlastně vítaná. Širší paleta rodinných modelů a vztahů může otevírat i prostor pro pestřejší genderová uspořádání. A umožní vidět zaběhlou praxi většinové populace v kontextu nejen výrazně tradičnějších rodinných vzorců, často v českém prostředí s minoritami spojovými, ale právě také jako inspirující rovnostářské modely.

Je užitečné zamyslet se také nad tím, k jakým životním modelům nás vede **ideál vlastnického bydlení**, realizovaný za stávajících podmínek. Byt v osobním vlastnictví či ještě lépe dům se zahrádkou ve zdravém prostředí je často spojen s velkou hypotékou a krátkou splatností, dojížděním a nutností rozdělit péči o děti, která často připadne ženě, doposud s menším výdělkem na trhu práce, a větším výdělkem k umoření splátek – které případnou muži, který pak děti vídá jen o víkendu.

Každodenní rodinný život stojí na flexibilitě a schopnosti přizpůsobit se novým situacím. Ovlivněn je však i stereotypními očekáváními dělby práce, kdy péči zajišťují ženy a **finanční zabezpečení rodiny je automaticky považováno za mužský přínos**. Tento model opět funguje více na symbolické rovině než v každodenní praxi, kdy kromě období rodičovské dovolené nezanedbatelně přispívají do rodinné pokladny matky spolu s otci. Ty jsou v některých případech výdělečně činné i v době rodičovské dovolené.

Sociální podmínky otcovství zahrnují také téma **násilí v rodině**. Mnohdy tkví v systematickém zneužití ekonomické, ale i psychické závislosti nejčastěji ženy a dětí na muži – otci. Česká veřejnost je poměrně tolerantní k autoritativním až explicitně násilným rodičovským (takzvaně výchovným) zákrokům. Proto je nutné vyslovit jasné ne ponižování, zanedbávání či násilnému jednání, ke kterému dochází zejména ze strany mužů – viz například kampaň Bílá stužka⁴⁹.

Genderová problematika je i v mezinárodním kontextu kontroverzním tématem. Nicméně prosazování rovných příležitostí žen a mužů je všude v Evropě jedním ze základních pilířů sociální stability a politicky žádoucí změny. Genderová rovnost je tématem klíčovým i pro muže, jmenovitě na poli otcovství. Státní opatření (bydlení, rodinná politika, důchodové zabezpečení, zdravotní péče apod.) a pravidla trhu práce tlačí všechny rodiče do rolí, které už jsou dnes přežité. Proto je na čase, aby se **prosazování rovných příležitostí stalo společným projektem žen a mužů**.

⁴⁹ <http://www.muziprotinasili.cz>

6 Závěr a doporučení

Sociální podmínky otcovství v ČR jsou ovlivněny mnoha faktory: vývojem před zlomovým rokem 1989 i po něm, stereotypy a očekáváními týkajícími se naplňování genderových rolí nebo i přetrvávající ekonomickou nerovností mezi muži a ženami.

Zpráva představila souhrn poznatků o současném stavu otcovství v ČR, v kontextu přístupů rozdílných generací a také model moderního a tradičního přístupu k otcovství. Jak bylo ukázáno, způsob, jakým muži pečují o své děti, není většinou jen výsledkem jejich volby, ale vyplývá do značné míry z podmínek a okolností daných společensky. Muži se tak méně aktivně podílejí na péči o své děti, což platí ještě více po rozvodu, aniž by tento fakt mohli sami snadno ovlivnit. Zároveň sledujeme i pozitivní tendence: přechod od tradičního k modernímu otcovství a větší zapojení mužů do každodenní péče o děti, mezigenerační vývoj společenských očekávání od otců, větší společenské ocenění aktivního otcovství, častější benefity ze strany zaměstnavatelů vztahující se k péči o děti poskytované otcům, větší mediální pozornost věnovanou otcovství apod. V neposlední řadě jsme také v ČR svědky postupného zapojování mužů a mužských témat do agendy rovných příležitostí.

Jak ukázaly zahraniční zkušenosti, státní podpora rovných příležitostí žen a mužů vede k oboustranně výhodnému uspořádání, ve kterém mají ženy i muži větší možnosti volby svých rolí ve vztahu k rodičovství, péče o své blízké a výdělečné činnosti. Kromě spokojenosti a lepší situace jednotlivců takové podmínky přinášejí i celospolečenské výhody – větší míru zaměstnanosti a sociální stability a také větší daňové příjmy státu. K tomu přispívá i podpora aktivního otcovství formou nastavení rodinných politik státu tak, aby legislativní podmínky zvyšovaly zájem mužů o péči o děti, dále pak zvyšování prestiže otcovství prostřednictvím kampaní, vzdělávání otců malých dětí a zavádění dalších motivačních nástrojů.

Pracovní skupina doporučuje, na základě předložené analýzy situace a potřeb otců v ČR plynoucí z publikovaných výzkumů, zahraniční praxe a závěrů studií mezinárodních institucí, zavést následující opatření a usilovat o jejich uplatňování v české společnosti:

6.1 Obecná doporučení

1.	Ve všech politikách zohledňovat požadavky specifikované v mezinárodním kontextu tak, aby se ČR co nejvíce zapojovala do mezinárodních sítí a výzkumů na poli otcovství.
2.	Odstraňovat genderové stereotypy, ať už na úrovni ekonomické, mediální či vzdělávací.
3.	Realizovat osvětové kampaně v následujících oblastech: a. pro zaměstnavatele, aby umožňovali otcům realizovat jejich otcovskou roli, ale také roli osob pečujících o své rodiče i vzhledem ke generačnímu pohledu, b. pro sociální pracovníky, soudce, soudkyně a rodinné poradce a poradkyně tak, aby byli schopni nahlížet problematiku rodičovství bez předsudků; c. aktualizovat webový portál Táto, jak na to? (www.tatojaknato.cz) a využívat jej jako komunikační nástroj s veřejností v oblasti aktivního otcovství, včetně obnovení poskytování online právního poradenství.
4.	Zlepšit systém evaluací dotačních titulů ze státního rozpočtu tak, aby se problematika podpory aktivního otcovství v kontextu genderové rovnosti stala samostatnou oblastí vykazování a následné evaluace.
5.	Zaměřit se více na zohlednění otázky podpory aktivního otcovství v genderových auditech ve firmách i veřejných institucích.
6.	Podporovat výzkumnou činnost v oblasti otcovství v kontextu širších sociálních vztahů.
7.	Pravidelně udělovat cenu pro zaměstnavatele, kteří podporují aktivní otcovství.

6.2 Doporučení pro Ministerstvo práce a sociálních věcí

8.	Zaměřit některou z výzev Operačního programu Zaměstnanost na otázku otcovství ve vztahu k zaměstnavatelům v kooperaci s nevládními neziskovými organizacemi
9.	Podporovat sladování pracovního, soukromého a rodinného života a zvyšovat možnost osobní volby mužů a žen ohledně nastavení svého pracovního úvazku (částečné úvazky, sdílené pracovní úvazky nebo další flexibilní formy zaměstnávání).
10.	Aktivně usilovat o snižování rozdílů v odměňování žen a mužů, které jsou jednou z příčin nízké ochoty mužů opouštět zaměstnání z důvodu celodenní péče o dítě. Zahájit diskusi o způsobu stanovení rodičovského příspěvku tak, aby zohledňoval předchozí výši příjmu (se stanovením jeho maximální výše), nikoli jako plošně stanovenou, nivelizovanou dávku.
11.	Podpořit institut otcovské dovolené, a to v těchto oblastech: a. zavést možnost pobírat peněžitou pomoc v mateřství otcem (paralelně s matkou) bezprostředně od narození dítěte, tj. nikoliv až od počátku sedmého týdne po porodu dítěte, b. zavést možnost čerpání paralelní otcovské dovolené po dobu alespoň jednoho týdne bezprostředně po narození dítěte, včetně možnosti pobírání příslušné dávky.
12.	Zavést tzv. rodičovskou kvótu, tedy možnost vystřídání rodičů během nepřenositelné části rodičovské v délce alespoň jednoho měsíce se zkrácením rodičovského příspěvku v příslušné výši v případě, že se druhý rodič rozhodne této možnosti nevyužít.
13.	Uspořádat mezinárodní konferenci k tématu aktivního otcovství.
14.	Podpořit vznik specializovaných poraden pro rodiče v rozvodové situaci.
15.	Zajistit proškolení pracovníků/OSPOD v genderové problematice.

6.3 Doporučení pro Ministerstvo financí

16.	Zavést daňová zvýhodnění pro rodiče, kteří sdílejí péči o své děti, tj. kteří si co nejrovnoměrněji mezi sebe rozdělí rodičovskou (například po vzoru Švédska).
-----	---

6.4 Doporučení pro Ministerstvo spravedlnosti

17.	Posílit profesionální péči o rozvádějící se rodiče v zájmu usnadnění aktivní péče o děti ze strany obou rodičů po rozvodu. Zavést nárok na mediační službu pro páry před rozvodovým řízením či v jeho průběhu.
18.	Zlepšit evaluaci porozvodového uspořádání rodiny a provést výzkum týkající se tohoto uspořádání. Posílit terciární prevenci v této oblasti.
19.	Vytvořit metodický pokyn, který by stanovil jasné důvody a jasné podmínky pro střídavou výchovu.